

Sosial reproduksjon av utdanning?

Barn av foreldre med grunnskole som høyeste utdanning har i gjennomsnitt 12 grunnskolepoeng mindre enn barn av høyt utdannede foreldre. Hele 80 prosent av guttene på yrkesfag med lavt utdannende foreldre fullfører ikke videregående opplæring på normalt tid. Det blir stadig flere studenter ved universiteter og høyskoler, men bare 40 prosent av studentene med lavt utdannede foreldre har fullført en grad etter ti år. Sosial bakgrunn utgjør store forskjeller i hvordan det går med oss i utdanningssystemet. Samtidig ser vi at det generelle utdanningsnivået i befolkningen stadig stiger.

Rachel Ekren

Sosial bakgrunn

Det som definerer en persons sosiale bakgrunn i denne sammenheng, er den av foreldrene som har høyest utdanningsnivå:

- utdanning på grunnskolenivå
- videregående utdanning
- kort høyere utdanning (fra og med to år til og med fire år)
- lang høyere utdanning (mer enn fire år)

På 30 år har andelen som tar høyere utdanning, økt fra 13 til 30 prosent. Men tallenes tale er klar; foreldrenes utdanningsnivå har fortsatt betydning for hvordan det går med oss i utdanningssystemet. Det påvirker karaktersnitt i grunnskolen, hvilken studieretning man velger, frafall i videregående skole og gjennomstrømning i høyere utdanning. Det kan altså se ut som utdanning «reproduseres» og går i arv i generasjoner, samtidig som det generelle utdanningsnivået i befolkningen stiger.

Til tross for et åpent utdanningssystem, som blant annet er ment å bidra til oppadgående sosial mobilitet, har foreldrenes utdanningsnivå betydning for hvordan vi presterer på skolen, og ikke minst om vi fullfører videregående opplæring og høyere utdanning eller ikke. Sammenlignet med flere andre OECD-land har Norge større fallende mobilitet og mindre stigende mobilitet (OECD 2014). Det vil si at flere tar mindre utdanning enn sine foreldre, samtidig som færre tar mer utdanning enn foreldrene – sammenlignet med andre land.

Det er likevel verdt å merke seg at det generelle utdanningsnivået i befolkningen har økt i et lengre tidsperspektiv. Ser vi utdanningstrenden i befolkningen over tid, vil vi med andre ord gjøre det litt bedre enn foreldrene våre i utdanningssystemet.

Barn av foreldre med høy utdanning presterer bedre

Sammenhengen mellom skoleprestasjoner og sosial bakgrunn (se tekstboks for definisjon) har vært omtrent uendret over tid, der både grunnskolepoeng (se tekstboks) og standpunkt karakterer har en klar positiv sammenheng med foreldrenes utdanningsnivå. Barn av foreldre med høy utdanning har flere grunnskolepoeng og et bedre karaktersnitt enn barn av lavt utdannende foreldre. Mens elever med foreldre som har lang, høyere utdanning, hadde 45,6 av 60 mulige grunnskolepoeng i 2013, hadde elever med foreldre som

Rachel Ekren er sosiolog og førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for utdanningsstatistikk. (rachel.ekren@ssb.no)

Grunnskolepoeng

Grunnskolepoeng oppsummerer alle elevens resultater i forskjellige fag og er med på å danne grunnlaget for opptak til videregående opplæring. Grunnskolepoeng ble til og med skoleåret 2005/06 beregnet ved å legge sammen tallverdiene til elleve fagkarakterer. Fra 2007 beregnes grunnskolepoeng slik: summen av alle karakterer dividert på antall karakterer, multiplisert med ti, med unntak av elever med mindre enn åtte karakterer. Disse får null grunnskolepoeng, og er ikke med i statistikken.

har grunnskole som høyeste utdanning, i gjennomsnitt 12 poeng mindre (se figur 1).

For standpunkt karakterer utgjør sosial bakgrunn de største forskjellene i teoretiske fag som matematikk, naturfag og samfunnsfag. Det er allikevel mindre forskjeller i matematikkresultater mellom elever med ulik sosial bakgrunn i Norge, sammenlignet med de fleste andre land (OECD 2014).

Andre analyser basert på SSBs statistikk over grunnskolepoeng og sosial bakgrunn har vist at grunnskolepoengene i gjennomsnitt øker med nesten 2 poeng når foreldrenes utdanningsnivå øker med én enhet (Bakken 2009). En annen analyserapport som tar sikte på å forklare hvorfor barn av høyt utdannede gjør det bedre på skolen, konkluderer med at effekten av foreldrenes utdanningsnivå er mindre når flere faktorer, som for eksempel foreldrenes inntekt og sivilstatus, sees i sammenheng (Hægeland, Kirkebøen, Raaum og Salvanes 2013). Foreldrenes utdanning er med andre ord ikke ene og alene forklaringen på hvordan barna gjør det på skolen.

Resultater fra de nasjonale prøvene varierer også i stor grad etter sosial bakgrunn. Det gjennomføres årlig nasjonale prøver på 5., 8. og 9. trinn i lesing, regning og engelsk for å kartlegge om elevenes ferdigheter samsvarer med kompetansemålene i læreplanen. Elevene på 5. trinn blir plassert på en mestringsnivåskala med tre nivåer (der mestringsnivå 1 er dårligst), mens prøvene på 8. og 9. trinn har fem mestringsnivåer.

Resultater fra de nasjonale prøvene viser at jo høyere utdanning foreldrene har, desto større andel av barna skårer på høyeste mestringsnivå. For eksempel skårer nesten 33 prosent av femteklassinger med høyt utdannede foreldre på høyeste mestringsnivå i regning, mens andelen for elever med lavt utdannede foreldre er 15 prosent. Det er også store forskjeller i lesing og engelsk etter sosial bakgrunn, og vi ser den samme tendensen for alle klassetrinnene som avlegger nasjonal prøve.

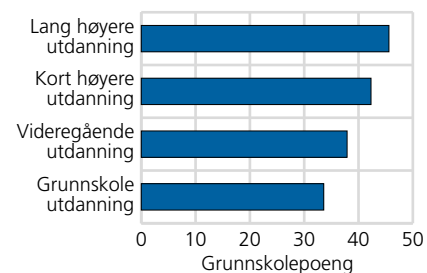
En rapport om innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre i grunnskolen viser at sosial bakgrunn også utgjør store forskjeller i både grunnskolepoeng og resultater fra nasjonale prøver etter innvandrerbakgrunn (Steinkellner 2013). Både blant innvandrelevener og norskfødte med innvandrerforeldre ser vi at foreldrenes utdanningsnivå har en klart positiv sammenheng med skolerresultater.

Samtidig viser analysene at elever med innvandrerbakgrunn gjør det dårligere enn den øvrige befolkningen, uavhengig av sosial bakgrunn. For eksempel har innvandrere 43 grunnskolepoeng i gjennomsnitt når foreldrene har lang, høyere utdanning. Norskfødte med innvandrerforeldre har 44 grunnskolepoeng, og de øvrige elevene har 45,8 poeng når foreldrene har lang, høyere utdanning. På den annen side er det verdt å merke seg at det mangler opplysninger om foreldrenes utdanning for 41 prosent av innvandrelevener (Steinkellner 2013).

Sju av ti yrkesfagelever har foreldre med lav utdanning

Elever som avslutter grunnskolen, har i all hovedsak to utdanningsvalgmuligheter. De kan velge en yrkesrettet utdanning hvor de (som regel) går to år på skole og to år i lære, eller de kan velge såkalte studieforbereende utdanningsprogram hvor de oppnår studiekompetanse etter tre år på skolebenken.

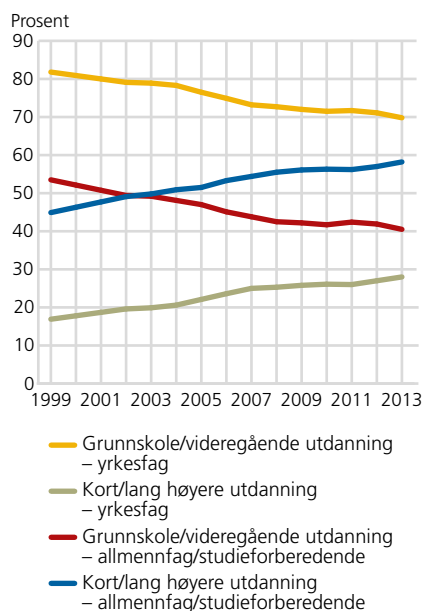
Figur 1. Gjennomsnittlig grunnskolepoeng, etter foreldrenes utdanningsnivå. 2013

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

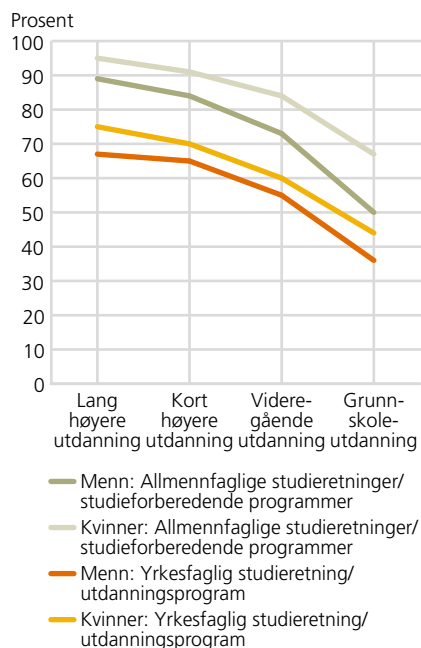

Figur 2. **Andel elever i videregående opplæring, etter studieretning og foreldrenes utdanningsnivå¹**

¹ Elever i videregående opplæring, målt fem år etter at de startet på grunnkurs for første gang.
Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. **Gjennomstrømningsandel etter fem år for et kull i videregående opplæring, etter kjønn, studieretning og foreldrenes utdanningsnivå. 2008-2013¹**

¹ Statistikken følger et elevkull gjennom et femårig løp i videregående opplæring: 2008-2013.
Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Rundt 60 prosent av elevene i videregående opplæring velger studieforberedende utdanningsprogram. Og flertallet av disse har foreldre med kort eller lang høyere utdanning. Utdanningsprogrammet med størst andel foreldre som har høyere utdanning, er musikk, dans og drama med 65 prosent.

Av de yrkesfaglige elevene har hele 70 prosent foreldre med grunnskole eller videregående som høyeste utdanning. Det yrkesfaglige utdanningsprogrammet med størst andel elever som har høyt utdannede foreldre er medier og kommunikasjon, hvor nærmere halvparten har foreldre med kort eller lang høyere utdanning. Dette kan henge sammen med at medier og kommunikasjon har et høyt opptakskrav sammenlignet med de andre yrkesfaglige utdanningsprogrammene. Og som tidligere vist går tiendeklassingene ut med et høyere karaktersnitt, jo høyere utdanning foreldrenes deres har.

Figur 2 viser imidlertid at det blir stadig færre elever i videregående opplæring med lavt utdannede foreldre, og desto flere med foreldre som har kort eller lang høyere utdanning. I 1999 hadde over halvparten av elevene på det som da het allmennfag, foreldre med grunnskole eller videregående som høyeste utdanning, mens i 2013 hadde flertallet av disse elevene foreldre med kort høyere utdanning. På samme måte ser vi at andelen elever på yrkesfag som har lavt utdannede foreldre, har sunket med over 10 prosentpoeng siden 1999. Denne utviklingstrenden henger sammen med at det generelle utdanningsnivået i befolkningen har økt.

Gutter på yrkesfag med lavt utdannede foreldre faller fra

Nesten 98 prosent av dem som fullfører grunnskolen, går direkte over i videregående opplæring. Dette henger sammen med at alle har rett til videregående opplæring, uavhengig av hvordan man presterer på ungdomskolen, og i hvor stor grad man møter opp i timene. Likevel ser vi at bare 66 prosent av gutter og 76 prosent av jenter som starter i videregående opplæring, fullfører innen fem år (se tekstmål om gjennomstrømning).

Blant dem som starter på yrkesfaglige utdanningsprogram, er andelen som fullfører innen fem år, helt nede i 57 prosent. Gjennomstrømningsandelen er lavere for gutter enn for jenter og lavere for dem med lavt utdannede foreldre enn for dem med høyt utdannede foreldre. Denne trenden er omtrent uendret over tid.

En gruppe med svært lav andel fullført er gutter på yrkesfaglige utdanningsprogram som har foreldre med grunnskole som høyeste utdanning. Kun 36 prosent av disse guttene fullfører innen fem år (se figur 3), hvorav bare 20 prosent fullfører på normalt tid. Det store flertallet av disse guttene oppnår med andre ord hverken vitnemål eller fag-/svennebrev etter fem års skolegang. De aller fleste slutter på skolen underveis, mens andre har fullført skolegangen og ikke bestått fagprøven. I tillegg er det noen få som skifter «beite», og som fremdeles befinner seg i videregående opplæring etter fem år.

Foreldrenes utdanningsnivå har omtrent samme betydning for jenter som for gutter, men generelt viser det seg at jentene fullfører videregående opplæring i langt større grad enn guttene – uavhengig av foreldrenes utdanningsnivå.

Sammenlignet med andre land ligger Norge i bunnsjiktet for gjennomføring av videregående opplæring (OECD 2014). Bare to andre OECD-land har lavere gjennomføringsandel enn Norge. Dette kan blant annet henge sammen

med at andelen som går direkte over fra grunnskole til videregående opplæring, er lavere i mange andre land enn i Norge, hvor omtrent alle starter i videregående opplæring direkte etter avsluttet grunnskole.

På den annen side er det en større andel personer som oppnår studie- eller yrkeskompetanse i Norge, da det er en relativt stor andel som velger å fullføre videregående opplæring i voksen alder (25 år eller eldre). I skoleåret 2012/13 var det nesten 22 000 deltakere i videregående opplæring tilpasset voksne. Den største andelen av disse er elever og lærlinger på yrkesfaglige studieprogram, der helse- og oppvekstfag er utdanningsprogrammet med klart størst andel voksne deltakere. Videre er det relativt mange som er innvandrere, 27 prosent, og nesten 60 prosent av deltakerne har foreldre med grunnskole eller videregående som høyeste utdanning.

Stadig flere i høyere utdanning ...

Et viktig politisk virkemiddel for å utjevne sosiale forskjeller er tilbud om gratis utdanning. Til tross for at alle i utgangspunktet skal ha like muligheter til å ta høyere utdanning, er det store forskjeller mellom studentene ved universitet og høyskoler etter sosial bakgrunn. Av personer i alderen 19-24 år som har foreldre med høy utdanning, befinner 59 prosent seg på universitet eller høyskole (se figur 4).

Til sammenligning er det bare 16 prosent av dem som har foreldre med grunnskole som høyeste utdanning, som studerer. Noe av denne forskjellen må sees i sammenheng med at en stor andel av dem med lavt utdannede foreldre ikke har gått studieforbereidende programmer på videregående, og dermed ikke har oppnådd generell studiekompetanse, som er det formelle opptakskravet til høyere utdanning.

Til tross for denne forskjellen har andelen av befolkningen som er i høyere utdanning, økt med 12 prosentpoeng siden 1992. Den største prosentvise økningen er blant studenter som har foreldre med grunnskole eller videregående som høyeste utdanning. Figur 4 viser at det nesten er 10 prosent flere studenter i høyere utdanning med lavt utdannede foreldre i dag enn for 20 år siden.

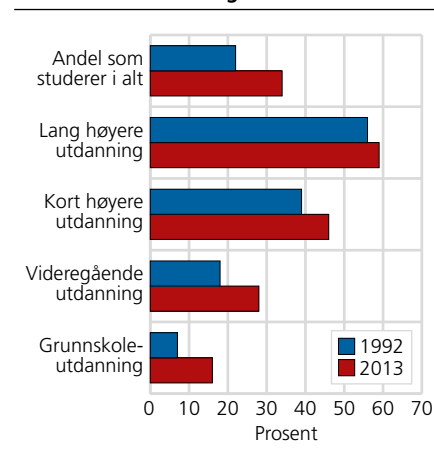
... men stadig færre oppnår høyere grad

Siden 1992 har andelen som ikke fullfører høyeregradsstudier, økt fra 34 til 60 prosent blant studenter med lavt utdannede foreldre, mens andelen som fullfører blant studenter med høyt utdannede foreldre, er omtrent uendret over tid.

Samtidig som en større andel av befolkningen med lav sosial bakgrunn er i høyere utdanning nå enn før, ser vi altså at stadig færre av disse oppnår en høyere grad etter ti års studier. I alt oppnår rundt 60 prosent av dem som begynner på studier på universitet og høyskoler, en grad etter ti år, og sosial bakgrunn utgjør store forskjeller mellom studentene. Blant studenter som har foreldre med grunnskoleutdanning, oppnår kun 40 prosent en grad etter ti år (se figur 5).

Til sammenligning oppnår 73 prosent av studenter som har foreldre med lang høyere utdanning, en grad etter ti år. Forskjellene er størst blant dem som fullfører en grad på mer enn fire år, der kun 6 prosent som har foreldre med grunnskoleutdanning, fullfører en slik grad, mot 42 prosent av dem som har foreldre med lang høyere utdanning.

Figur 4. Andel av befolkningen 19-24 år som er i høyere utdanning, etter foreldrenes utdanningsnivå

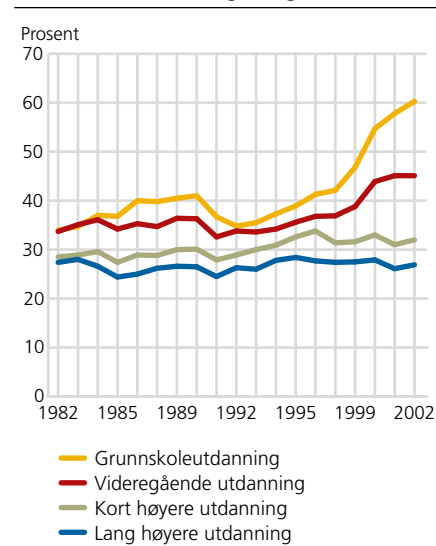

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Gjennomstrømning

Elever som har oppnådd studie- eller yrkeskompetanse i løpet av de fem første årene etter påbegynt videregående opplæring, inkludert elever som fullfører et treårig skoleløp innen fem år.

Figur 5. Andel av registrerte studenter som ikke har fullført en grad etter ti år, etter året da utdanningen startet og foreldrenes utdanningsbakgrunn

¹ Studenter som startet i høyere utdanning første gang i perioden 1.10.-30.9. et gitt år (for eksempel for startåret 2002 blir start i perioden 1.10.2001-30.9.2002).

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Datagrunnlaget

Dataene bygger i all hovedsak på tall fra Nasjonal utdanningsdatabase (NUDB).

NUDB er en database som bygger på grunnlagsregistre for offisiell individbasert utdanningsstatistikk, for flere årganger. Databasen inneholder også opplysninger om demografiske forhold som sosial bakgrunn, bosted, kjønn, og så videre.

For mer informasjon om datagrunnlaget til de ulike grunnlagsregistrene, se statistikk om:

- karakterer ved avsluttet grunnskole
- nasjonale prøver
- videregående opplæring og annen videregående utdanning
- gjennomstrømning i videregående opplæring
- befolkningens utdanningsnivå
- gjennomstrømning i høyere utdanning
- på www.ssb.no/utdanning

Flere tall og årganger

For [flere tall se indikortabellen](#), nå publisert kun i nettutgaven av Samfunnsspeilet:

<http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/sosiale-indikatorer>

Referanser

Bakken, Anders (2009): «Kan skolen kompensere for elevens sosiale bakgrunn?», i *Utdanning 2009 – læringsutbytte og kompetanse*, [Statistiske analyser 111](#), Statistisk sentralbyrå.

Barstad, Anders, Torkil Løwe og Lotte Rustad Thorsen (2012): *Studenters inntekt, økonomi og boutgifter. Levekår blant studenter*, [Rapporter 2012/38](#), Statistisk sentralbyrå.

Hægeland, Torbjørn, Lars J. Kirkebøen, Oddbjørn Raaum og Kjell G. Salvanes (2013): «Hvorfor gjør barn av høyt utdannede det bedre på skolen?», i *Utdanning 2013 – fra barnehage til doktorgrad*, [Statistiske analyser 138](#), Statistisk sentralbyrå.

OECD (2014): *Education at a glance 2014*. OECD Indicators.

Steinkellner, Alice (2013): *Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre i grunnskolen. En analyse av karakterdata og resultater fra nasjonale prøver i 2012*, [Rapporter 2013/65](#), Statistisk sentralbyrå.

På lik linje med grunnskolepoeng og gjennomstrømning i videregående opplæring gjør kvinner det bedre enn menn også når det gjelder gjennomstrømning i høyere utdanning. I alt er det 48 prosent av mennene som ikke fullfører en grad etter ti år, mens det til sammenligning gjelder 37 prosent kvinner. Det er på den annen side en større andel menn enn kvinner som fullfører studier av høyere grad. Ser vi imidlertid kun på studenter som har foreldre med grunnskole som høyeste utdanning, er kjønnsforskjellen enda større. Der 55 prosent av disse kvinnene ikke fullfører en grad etter ti år, er det over 70 prosent av mennene med lavt utdannende foreldre som ikke fullfører en grad etter ti år.

En undersøkelse om studenters inntekt, økonomi og boutgifter viser at studenter med foreldre som har lavere utdanning, har klart høyere inntekt enn studenter med høyt utdannede foreldre ([Barstad, Løwe og Thorsen 2012, s. 33](#)). Det ser med andre ord ut til at studenter med lavt utdannede foreldre jobber mer enn de øvrige studentene. Dette kan være en medvirkende årsak til at de faller fra i løpet av studietiden og aldri oppnår en grad.

Befolkningens utdanningsnivå øker likevel

Til tross for at den sosiale bakgrunnen har stor betydning for hvordan det går med oss i utdanningssystemet, ser vi at det generelle utdanningsnivået i befolkningen stiger. Mens andelen personer som har grunnskole som høyeste utdanning, har sunket betraktelig de siste 30 årene, har andelen som har universitets- og høgskoleutdanning, økt. I dag har om lag 30 prosent av befolkningen enten kort eller lang høyere utdanning. Til sammenligning var det bare 13 prosent i 1985. Det er særlig kvinners utdanningsnivå som har økt de siste årene, der andelen kvinner i høyere utdanning nesten er tredoblet.

Som tidligere illustrert viser denne trenden seg i sammensetningen av elever i videregående opplæring og studenter i høyere utdanning etter foreldrenes utdanningsnivå – over tid. Der de fleste elevene/studentene tidligere hadde foreldre med videregående opplæring som høyeste utdanning, er det nå stadig flere med høyt utdannede foreldre i utdanningssystemet.

Fra år til år er det altså små endringer i skoleprestasjoner og gjennomstrømningstallene, og det kan se ut som foreldrene fører «utdanningsarven» videre. I et lengre tidsperspektiv er imidlertid det økende utdanningsnivået i befolkningen et tegn på at vi oppnår litt bedre resultater på utdanningsfeltet enn tidligere generasjoner.

Sosial bakgrunn har stor betydning for hvordan vi presterer på skolen, og for hvorvidt vi gjennomfører videregående opplæring og høyere utdanning. På den annen side er det viktig å påpeke at dette kun er observerte sammenhenger som ikke sier noe om årsakssammenhengen mellom foreldrenes utdanningsnivå og skoleprestasjonen.

Grundige regresjonsbaserte analyser, der flere variabler måles mot hverandre, kan si mer om hvor stor betydning den sosiale bakgrunnen har i seg selv, uavhengig av andre bakenforliggende faktorer, som for eksempel kjønn, innvandrerbakgrunn, bosted, antall timer med leksehjelp, egen inntekt/arbeidstimer og foreldrenes inntekt. I tillegg er det andre forhold som kan ha betydning for hvordan man gjør det i utdanningssystemet. Gener, sosialt miljø og ulike sider ved utdanningssystemet er noen eksempler.